

Szín

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET LAPJA

6/2

TARTALOM

Joachim H. Knoll: Formális és nem-formális felnőttoktatás – avagy a szakképzés és az általános képzés közötti ellentmondás félreértése. Rövid eszmefuttatás 1

Heitler László: Kör-Kép Páparól – Képzőművész Kör – Képzőművészeti Szabadiskola 5

Tóth Zsuzsanna: Fesztiválok ürügyén, talán valami másról is... 8

Dukrét Géza: Partiumtudat, honismeret, műemlékvédelem 13

Hosztót – Palágyi Klára falutörténetéről (Heitler László) 17

A népművészet és a népi iparművészet kérdései a Kárpát-medencében – Beszélgetés Barsi Hajnával (Buzási Béla) 18

Prokné Timner Gyöngyi: Zala megyei alkotók 21

Arcképek

Lévai Józsefné (1924-2001) 22

Hazag Mihály: Gondolatok a közművelődési rendelet megalkotásához 23

Romhányi András: A határontúli magyarság közművelődés-szakmai képzésének támogatása 26

Harangi László: Felnőtt-tanulási fesztivál, vagy felnőtt tanulók hete 27

Mátyus Aliz: Művelődés Hete – Felnőtt-tanulási Fesztivál – 2001 májusában 28

Sághy Erna: Olvasás éve – olvasástanulási mozgalom 30

Kiss Ernő: Kettős feltámadás – Közvetlen sorok a II. Közművelődési Nyári Egyetemről 31

III. Közművelődési Nyári Egyetem – Szeged, 2001. június 27–30 (Török József) 32

Könyvismertetés - könyvajánlás

Kézikönyv a kisebbségi kulturális tevékenységhez (Bódi Zsuzsa) 33

Bóka Mária könyvválogatása a 2000. október–december között megjelent könyvekről 34

Felhívás

SZÍN 6/2 – 2001. április

SZÍN – országos közművelődési folyóirat. Megjelenik kéthavonta. A Magyar Művelődési Intézet lapja.

Szerkesztő bizottság: Bóka Mária (Székesfehérvár), Gyulai Lajos (Miskolc), Hazag Mihály (Kazincbarcika – Miskolc), Horváth Attila (Szolnok), Jagasics Béla (Zalaegerszeg), Kary József (Eger), Romhányi András (Magyar Művelődési Intézet), Szabados Péter (Kaposvár).

Főszerkesztő: MÁTYUS ALIZ.

Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Felelős kiadó: FÖLDIÁK ANDRÁS.

A szerkesztőség címe: 1011 Budapest, Corvin tér 8.

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101. Tel.: 201-5053; Fax: 201-5764

e-mail: kalmazj@mmi.hu

Magyar Művelődési Hálózat Információs Rendszere MMHIR www.mmi.hu

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Évi hat szám ára áfával: 607 Ft + postaköltség.

Borítóterv: Szűts Eszter.

E számunkat Heitler László festőművész rajzaival illusztráltuk.

ISSN 1416-6925

FORMÁLIS ÉS NEM-FORMÁLIS FELNŐTTOKTATÁS – AVAGY A SZAKKÉPZÉS ÉS AZ ÁLTALÁNOS KÉPZÉS KÖZÖTTI ELLENTMONDÁS FÉLREÉRTÉSE

Rövid eszmefuttatás

A tanulmány létrejöttét Pordány Sarolta animálta Prof. Dr. Joachim H. Knoll magyarországi tartózkodása során, 2000 áprilisában. A bochumi egyetem Felnőttoktatási Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára előadó körútja során az „EU képzéspolitikai és a felnőttoktatás európai dimenzióban”, „Európa – szövetségi állam vagy államszövetség, európai identitás”, „Kisebbségek és kisebbségpolitika akkulturáció és kirekesztés között” címen tartott előadásokat Pécsen, Debrecenben és az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Művelődés-szervezési Tanszékén). A személyes eszmecsere során elhangzott anyagot megformázta és gondozta: Pordány Sarolta.

Számos – a XIX. század hagyományainak túléléséből eredő – oka van annak, hogy a formális és nem-formális felnőttoktatás/továbbképzés között egymástól kölcsönösen elhatároló (rehabilitációs) viszony áll fenn. Az okok között természetesen vannak olyan félreértések is, amelyek a német és a közép-európai művelődéstörténetben a XIX. század elejétől jelen vannak. Ezekben a félreértésekben bizonyos fókig Humboldt is hibás, de ugyanúgy Humboldt értelmezői is, akik szerint Humboldtot egyfajta szektorális újhumanizmus talaján kell értelmezni, és ezért a neveléssel kapcsolatos elképzeléseit célmentesnek (zweckfrei) kell tekinteni.

Ebből adódik a szakképzésnek mint célirányos képzésnek, és az általános képzésnek/művelődésnek mint célmentesnek a dichotómiája, melyeknél a műveltséggel kapcsolatos polgári fel fogás az utóbbinak jóval nagyobb értéket tulajdonított.

Ezt az antonímiát Georg Kerschensteiner és Eduard Spranger munkái csak századunk elején oldották fel, amikor például Kerschensteiner a szakképzésnek nagyobb önálló értéket tulajdonított, és azt az általános művelődéssel összekapcsolta, vagy amikor Spranger a következő három fokozatot megkülönböztetve állítja fel csoportjait:

Alapfokú oktatás – szakképzés – általános művelődés/képzés. Az általános műveltség az emberi fejlődés summája és legmagasabb foka.

A német oktatási intézmények messzemenően követték ezt a művelődéstörténeti vonalat, a gimnáziumokat a XIX. században olyan intézménynek tekintették, amelyekben mértékadó, azaz újhumanista képzést, erkölcsöket és kultúrát közvetítettek.

A 20-as évek elején létrehozott német népfőiskolák először ugyancsak a célmentes művelődés mellett kötelezték el magukat, és a szubjektív művelődési/tanulási szükségletek hangsúlyozását az objektív (szakmai és politikai) művelődési szükségletek kiegyensúlyozása révén csak 1932-ben, a Prerow-i képlet nyomán enyhítették.

Ez a történeti kitekintés szükséges ahhoz, hogy megérthessük a mai előítéleteket és helytelen irányba vivő érveléseket. Németországban, a felnőttoktatásban a hatvanas években bekövetkezett úgynevezett realista fordulattal a népfőiskolákon fokozott mértékben tért hódít a bizonyítványokat, végzettséget nyújtó kurzusoknak a kínálata, valamint a szisztematizálás és a szakmai orientáció. Ezt a folyamatot a 70-es évek közepén egy konszolidálási formával zárják le, és azóta a Német Szövetségi Köztársaság tartományainak felnőttoktatási törvényeibe is be-

került. A népfőiskolákat tartalmi szempontból általában olyan intézményekként határozzák meg, amelyek a politikai, szakmai és általános képzés szolgálatában állnak, vagy mint például Észak-Rajna-Vesztfália esetében, olyan intézményeknek, amelyeknek 7 feladatkört kell betöltenitük:

- iskolai végzettséget biztosító oktatás,
- szakképzés,
- politikai képzés,
- tudományos oktatás/képzés,
- a szabadidőt és a kreativitást szolgáló képzés,
- szülő- és családnevelés és
- személyekre összpontosító képzés.

Ezért tehát már nincs létjogosultsága az objektív művelődési szükségleteket figyelmen kívül hagyó, a csak a személyre irányuló képzés célmentes eszméjének. A szakmai orientáltság felé forduló tendencia bírálói alkalmanként ezt a tendenciát a népművelés kommunikatív funkciója elárulásának tekintették.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy az általános művelődés – vagy jelen esetben a nem-formális felnőttoktatás – tartalmát már nem fogalmazhatjuk meg a klasszikus új-humanista értelemben. Ma az általános képzés először is szakmai orientáltságú általános képzés, tiszta megjelenési formájában tehát mintegy összekötő kapcsot képez a formális (továbbképzés és átképzés) és a nem-formális (szociokulturális) programkínálatok között.

A Szövetségi Köztársaság népfőiskoláira ma kettős opció jellemző, egyrészt

- a célcsoport orientáltság, amelynek révén a társadalomban jelentkező hiányosságokat igyekeznek korrigálni (rehabilitáció) a szakmai alaposság vonatkozásában is, vagy pedig új feladatokat oldanak meg,
- és ennek következtében az oktatás tartalmai az erőteljesebb szakmai orientáltságra helyeződtek.

Ezeknek a feladatoknak a szolgálatában állnak többek között olyan témák és tartalmak, mint:

- idegennyelv-oktatás, különös tekintettel a szakmai területhez közeli (gazdasági angol, informatikai angol stb.)
- egyéni és gazdasági felhasználási célú adatfeldolgozás és szövegszerkesztés,
- vezetési ismeretek és személyzeti ügy – a problémamegoldó magatartástól egészen a személyes menedzsmentig,
- interkulturális tanulás mint az üzemi légkör javításának eszköze.

Azaz a feladatkörök bővülnek, és a korábbi feladatokat pedig igyekeznek a munka világának igényeihez igazítani.

A 70-es évek végén így tehát a népfőiskolákon uralkodó tartalmi kérdésekkel és legitimitációjukkal kapcsolatos válsághelyzetet a továbbképzés új dimenziója váltotta fel. A BMBW-nek az 1986-ban elkészült „Továbbképzési tézisek”-kel kapcsolatos szakvéleménye a jövő továbbképzésének az útját pontosan ebbe az irányba terelte, a szakvélemény szerint az intézményeknek figyelembe kell venniük

- a piaci kelendőséget,
- a szakmai orientáltságú általános képzés új tartalmait

- és a továbbképzés más fenntartóival (Vörös Kereszt, szövetségi reszortokhoz tartozó vezetőképző akadémiák, stb.) kialakítandó sokféle együttműködési formát.

A népfőiskolák így tehát a továbbképzésben szakmák fölötti, azokat átfogó funkciót töltenek be.

Már az NDK igen merev, előmenetelt biztosító (a szakmai előléptetési fokozatok meghatározása) felnőtt szakképzése (felnőttek szakmai képzése) is tudta, hogy a szakmai, és az egyes szakmákat átfogó oktatást egymással össze kell kapcsolni, annak érdekében, hogy a magasabb szakmai igényeket támaztató szakmákat átfogó képesítésekkel is (vezetési ismeretek, személyzeti fejlesztés és irányítás etc.) bővítsék. A Szövetségi Köztársaság tekintetében is érvényes az, hogy a szakmai képzést szakmákat átfogó felnőttoktatásnak kell kísérnie; ez a nézet indokolja a szakképzési intézmények (üzemek, szövetségek) és a szakmák fölött álló intézmények (népfőiskolák) közötti együttműködést.

A felnőttoktatás fogalma és feladata a szupranacionális alkotmányú EU-ban csak egy hosszabb fejlődési folyamat után érvényesülhetett, mint a tagállamok szuverenitási jogainak szerves részeként tekintett spektrum.

A terminológiával kapcsolatban

A fejlődés terminológiai vonatkozásokban is tükröződik; kezdetben az Európai Közösség a „szakmai képzést” általában a gazdasági rendszert és egyesülési folyamatot kísérő intézkedésnek tekinti, a 70-es évek közepén a harmonizációval kapcsolatos elképzelésekben már olyan fogalmak merülnek fel, mint a „szakmai felnőttoktatás” és a „bevándorló ifjúság képzése”, ma pedig a felnőttoktatás és a szakmai és általános képzés csaknem egyenrangú feladatokként szerepelnek egymás mellett. A Szövetségi Köztársaságban az Oktatási Tanács (Bildungsrat) strukturális tervével (1970-ben) kezdődött a felnőttoktatás és továbbképzés fogalmi elhatárolása, és az Oktatástervezés Szövetség-Tartományok-Bizottságának oktatási kerettervében (1973) úgy tűnik, szilárd helyet kapott. Ezeket az EGK/EU nem valósította meg.

A továbbképzés EGK/EU-n belüli geneziséhez

Az 1957. 3. 25-i „Római Szerződések” (Európai Szén és Acél Unió, Európai Gazdasági Közösség, EURATOM) a funkciók leírása és a feladatkörök meghatározása során nem említi a szakmai felnőttoktatást/továbbképzést, és a szabályozási hatásköröket inkább a gazdasági- és munka-erőpiac politikájának összefüggésébe utalják. Ezt követően a szakmai képzés és szakmai továbbképzés az európai gazdaságpolitika fontos témájává léptek elő, és az EGK ezekkel koncepcionálisan és stratégiaileg is foglalkozott, mivel úgy tűnt, hogy az EGK ebben a vonatkozásban – beavatkozási lehetőségeinek köszönhetően – koordinációs és egységesítő szerepet tölthetne be. Az 1973-as úgynevezett Dahrendorf memorandum nyomán elindult egy, a harmonizációs koncepciókkal kapcsolatos szakmai vita, amelynek végső konzekvenciája az volt, hogy az európai oktatási rendszert egységes minták, intézkedések, célok és jogosítványok segítségével meg lehetne valósítani. Ezt követően az EGK mindenestre egy olyan politikára tért át, amely a nemzetállami oktatáspolitikusokat csupán csak egy nagyfokú rugalmasságra és együttműködési hajlandóságra kötelezte. Ez a stratégia tükröződik a Tanács és a Tanácsban tömörülő oktatásügyi miniszterek 1976. 2. 9-i döntésében, amely döntés már fő címében is meghatározza a kooperáció mértékét, és az új feladatköröket:

- a közösségek és a nem tagállamok állampolgárainak, va-

lamint gyermekeiknek jobb oktatási- és képzési lehetőségei,

- az európai oktatási rendszerek ekvivalenciájának javítása,
- az oktatásügyi terület aktuális dokumentációjának, valamint az aktuális statisztikáknak az összeállítása,
- a felsőoktatás területén való együttműködés,
- idegennyelv-oktatás
- valamennyi oktatási formába korlátlan bekerülést biztosító esélyegyenlőség.

A fejlődés provizórikus végső pontját azután a Maastrichti Szerződésben (az Európai Közösség alapításának szerződése, 1992. 2. 7-i változat) „Az általános és szakmai képzés és ifjúság” című, 126. és 127. cikkelyben lefektetett, a felnőttoktatással/továbbképzéssel kapcsolatos célkitűzések alkotják, amelyek a 3. b. bekezdés szubsidiaritással kapcsolatos fenntartásai mellett a következőket mondják ki: „Azokon a területeken, amelyek nem a Közösség kizárólagos hatáskörébe tartoznak, tehát amelyeken a szakképzés nem az Európai Közösség közvetlen hatáskörébe tartozik, azokon a Közösség csak annyiban tevékenykedhet a szubsidiaritás elve alapján, amennyiben ezt a tevékenységet az előirányzott intézkedések céljait figyelembe véve a tagállamok szintjén nem lehet kielégítő módon megvalósítani.” A szubsidiaritás elve például a Szövetségi Köztársaságban megköveteli, hogy az alkotmányjogi föderalista garanciákba nem szabad beavatkozni; a szövetségi kormány részéről a szuverenitási jogok átadása csak a szakképzéssel kapcsolatos kompetenciájának a keretében történhetne. Az EK bizottságának korábbi elnöke, G. Thorn, a fentiekben vázolt fejlődési folyamatot kapcsolatban a következőképpen vélekedett: „A vak harmonizációs vagy a minden áron végrehajtott közösséggé alakulás a kizárt céloknak éppen az ellenkezőjét érné el.” A jelenlegi állapottal kapcsolatos értékelés igen eltérő, egyesek csaknem túlzott reményt fektetnek a felnőttoktatás/továbbképzés támogatásába és fejlesztésébe, mások viszont úgy vélik, hogy ami a támogatási intézkedéseket illeti, a szerződés szövege nem tartalmaz többet, mint a már meglévő gyakorlatot. K. Künzel a 126. cikkely nyomán bekövetkezett tényállásváltozásokat a következőképpen foglalja össze: „Az EK tagállamai a 126. cikkely felvételével az általános képzés területén a közösségi felelősség mellett szállnak síkra, ..., különösen az 'oktatásügy európai dimenziója' révén.... A 127. cikkely a „szakmai képzéssel” foglalkozik, és azt a korábbi gyakorlathoz képest erőteljesebben elhatárolja az általános képzéstől, és ennyiben nagyobb mértékű biztonságot teremt a fogalmat illetően.”

Tartalmak

Akkor, amikor az EK a szakképzést a munkaerőpiaci és gazdaságpolitikai kontextusból vezette le, a feladatoknak a következő súlypontjait nevezi meg, amelyeket azonban nem azonnal és állandóan kell konkrét gyakorlati akciókban megvalósítani:

Fiatalok és felnőttek első képzése; a belépési/átállási problematika, azaz az iskolából a munka világába való átállás szabályozásai; az első, alapképzési szakasz után olyan sérüléseket szenvedett személyek rehabilitációja, amely sérülések már kizárják, vagy megnehezítik a tanult szakmába való átállást; egyenlő béren integrálódást; átképzés; szabad munkahelyválasztás; egyenlő bér egyenlő munkáért (többek között a férfiak és nők egyenlő bánásmódban való részesítése); a szakképesítések kölcsönös elismerése; a szakképzéssel kapcsolatos nemzetközi törvényhozás.

A 70-es években az EK-án belüli szakképzési politika intenzívebbé válik, és 1973-ban a „Kutatási és oktatási munkaprogram”, valamint az „Akcióprogram” (1976. 2. 6.) révén temati-

kai szempontból és távlataiban is részletesebben jellemzik. Ezzel összefüggésben a felsőoktatási politikát is az EK oktatáspolitikájának területévé nyilvánítják, amely területen nyilvánvalóan könnyebben érhető el a harmonizáció, mint a többi oktatási területen. Az egyetemi/akadémiai fokozatok egymáshoz igazítása, és azoknak kölcsönös elismerése mellett a történelem, kultúrtörténet, gazdaságtudományok, jogtudományok, politológia és társadalomtudományok területén folytatott posztgraduális tanulmányok során Európa és az európai egységesülési folyamat történetét, jelenét és jövőjét tudományos feldolgozás tárgyává kell tenni (Firenzei Európai Felsőoktatási Intézet, 1972).

Az elsőként bevezetett intézkedések közül itt példaként a nemzetállami oktatáspolitikák fölötti tervet említjük meg, nevezetesen a munkaerő piaci helyzet miatt kivándoroltak gyerekei oktatásának, azok speciális szükségleteihez alkalmazkodó oktatási struktúrák és programok kialakítását (a Tanács 1977. július 25-i irányelve).

A Minisztertanács (oktatással kapcsolatos) 1984. júniusi *Következtetéseiben* lefektetik a jövő oktatáspolitikai munkájának fő elveit. Ezekben kifejezetten szerepelnek a „Felnőttoktatási akciók”, azonban ezeket még nem fejtik ki részletesen.

- Képzés és szakképesítés,
- képzési rendszerek,
- az élelmiszeripar területén folyó képzés,
- vendégmunkások szakmai képzése,
- távoktatási keretek között folyó szakképzés
- szakmákkal kapcsolatos tanácsadás,
- nőknek nyújtott szakképzés.

A felnőttoktatás/továbbképzés tartalmi fejlődésében első és gyakorlati mérföldkövet jelent a Maastrichti Szerződés, melynek 126. cikkelyében a Közösség tevékenységének a céljait a következőképpen fogalmazza meg:

Az oktatásügy területén az európai dimenziók kialakítása, különös tekintettel a tagállamok nyelveinek megtanulása és terjesztése révén; a tanulók és oktatók mobilitásának az elősegítése a diplomák és a tanulmányi idők egyetemeken által is történő elismerésének a támogatása révén; az oktatási intézmények közötti együttműködés támogatása; a tagállamok oktatási rendszereinek keretében felmerülő közös problémákkal kapcsolatban információs- és tapasztalatszerzés kialakítása, a fiatalok számára és a szociális gondozók cseréjének megteremtése, és annak támogatása; a távoktatás támogatása.

Az EU oktatáspolitikájának koncepcionális elveit a Maastrichti Szerződés nyomán a következő években különösen segíteni fogja „Az egész életet végig kísérő tanulás európai éve” (1996), amelyhez többek között a következő témákat választották ki: az általános képzés és műveltség jelentősége, a szakmai és az általános továbbképzés támogatása, az életet végig kísérő tanulás motivációja, az oktatási- és gazdasági intézmények közötti együttműködés, az európai eszme támogatása. A szakképzés és a szakmai továbbképzés koncepcionális fejlesztését a továbbiakban a tanuló társadalom, a szakképzés, és az európai eszme geometriai háromszögén belül a Fehér Könyv Az oktatás és tanulás Európai bizottsága segítségével az általános és szakmai képzés teszi. A kognitív társadalomhoz vezető úton (1996) ezt különösen preferálják, és egyúttal felszólítanak a nemzeti rendszereken belüli különösen nagyfokú rugalmasságra (iskola és munka világa, munkahelyi továbbképzés, nyelvoktatás, a végzettségnek az ekvivalencia elvén való elismerése, stb.).

Különleges intézmények

A Firenzei Európai Felsőoktatási Intézet mellett – amely az

EK tudománypolitikája megvalósításának a záloga – az európai oktatáspolitikát EK/EU keretek között koncepcionálisan is figyelemmel kíséri és támogatja a „Szakképzést támogató Európai Központ (European Centre for the Development of Vocational Training, Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle, CEDEFOP). Ezt a központot 1975-ben Berlinben hozták létre, és azt a feladatot kapta, hogy „a Közösség szintjén támogassa és fejlessze a szakképzést és a felnőttek állandó továbbképzését”. A központ mellett, annak munkáját kísérően működik a „Task Force Humanresource, Allgemeine und Berufliche Bildung, Jugend”. A tagállamokban folyó szakmai továbbképzésről készült statisztikai dokumentációban és leírásban e két intézmény tevékenysége összemosódik. Az általános- és a szakképzést állandóan összefüggésbe hozzák a közösségi céllal, és azt a munkaerő piaci igényei szempontjából tekintik. A Task Force inkább oktatáspolitikai funkcióit azokban a memorandumokban lehet fellelni, amelyek a „Közösség 90-es évekbeli szakképzési politikájával” és az „Európai Közösség Felsőoktatásával” foglalkoznak. Ezek közé tartozik „Az EK-n belüli nyitott távoktatás” is. A CEDEFOP ezzel szemben olyan feladatokat lát el, amelyeket más nemzetközi szervezetekben szintén külön kutatási- és dokumentációs intézmények teljesítenek. Az éves beszámolóiban leírják a projekteket, és főként azokat kísérik különös figyelemmel, amelyekben nyilvánvaló az a törekvés, hogy a szakmai továbbképzés területét lehetőleg igen tágan értelmezzék. Ezek között a projektek között többek között a következők találhatók: A szakképesítések összehasonlíthatósága, szakmai- és képzési profilok, szakképzés és regionális fejlesztés, szakképzési rendszerek finanszírozása, a szakképzés területén nyújtott dokumentációs szolgáltatások. Szakképzés, terminológia és adatbankok, szakképzéssel kapcsolatos publikációk, szakképzés és a vállalatok nagysága (small and medium enterprises), az oktatók képzése, stb. A „CEDEFOP kiadványok” ezeket a projekteket a felnőttoktatás/továbbképzés számára nyilvánossá, hozzáférhetővé teszik, a „CEDEFOP-flash” a szakképzési szintéren jelentkező aktuális beszámolókkal szembeni igényeket elégíti ki.

Támogatási intézkedések

Az EK támogatási intézkedéseit nemcsak a Maastrichti Szerződés irányozza elő, mely intézkedések messze túlmutatnak a szakmai képzési érdekeken, és egészen az iskola- és a felsőoktatás területére kiterjednek. Így például az oktatási minisztereknek a 70-es években (1974.6.6.) Luxemburgban megtartott konferenciáján megfogalmazták azt a javaslatot, hogy támogatni kell a modern idegen nyelvek oktatását és tanulását, valamint az idegen nyelv tanárok cseréjét. Ennek során anyagilag is biztosítani kell a „hallgatók, tanárok és kutatók fokozott mobilitását”. Azóta a támogató aktivitások mértéke és illetékessége oly mértékben kibővült, hogy ma azt a laikus már át sem tudja tekinteni. A felnőttoktatással/továbbképzéssel kapcsolatos, nagy volumenű és multinacionális dimenzióban folytatott tudományos munkák is csak ezen támogató intézkedések révén váltak lehetségessé. Példaként itt a Walter Leirmann által kezdeményezett DELPHI projektet említenénk meg, amelynek keretében az európai oktatási rendszerek felnőttoktatásának és népművelőinek, felnőttoktatási szakembereinek arcútaráról készítették tanulmányt.

Különböző célcsoportokat és különböző támogatási szándékokat is figyelembe vettek, melyeknek során iskolákat, egyetemeket és a felnőttoktatás/továbbképzés oktató intézményeit részesítik előnyben. Az 1992-es adatok szerint a legismertebbek

az ERASMUS, a COMETT, a LINGUA, a TEMPUS és a PETRA voltak. 1996 óta a PETRA, FORCE, az EUROTEC-NET, COOMETT és a LINGUA projekteket a Leonardo programban fogták össze, amelynek 5 évre első lépésben 670 millió ECU-t biztosítottak, és amely már címében is tükrözi a Maastrichti Szerződés 127. cikkelyében kitűzött célokat: "Az Európai Közösség szakképzési politikája megvalósításának akcióprogramja".

A szubsidiaritás elvének előírása miatt pillanatnyilag nem lehet felbecsülni a felnőttoktatásnak/továbbképzésnek az európai egyesülési folyamat keretében való további fejlődését és alakulását.

Irodalom:

Bundeszentrale für politische Bildung (Hg.): Politische Bildung für Europa. Die europäische Dimension in der politischen Bildung der zwölf EG-Staaten, Bonn 1991.

Cleve, Bernd van: Erwachsenenbildung und Europa. Der Beitrag politischer Bildung zur Europäischen Integration – Bilanz und Perspektive aus pluralismustheoretischer Sicht, Weinheim 1995.

Delors, Jaques: Learning: The Treasure within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the twenty-first-Century. Paris UNESCO 1996, in: Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung, 24 (1996), S. 253–258.

European Association for the Education of Adults (Hg.): Innovation and Adult Education, Amersfoort 1995.

European Commission (Hg.): Teaching and Learning. Towards the Learning Society. White Paper on Education and Training, Luxembourg 1995.

European Society for Research on the Education of Adults. Institute of Education, University of Wrocław (Hg.): Adult education and active democratic citizenship. European Research Seminar. Presenters: Joachim H. Knoll; Peter Mayo; Mieczysław Marczuk, Poland,

Wrocław (10.09.–13.09.1994) 1994.

Feuchthofen, Jörg E. et al.: Europäisches Handbuch Weiterbildung. Neuwied 1994.

Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung, 22 (1994), Themenheft „Bildung in Europa für Europa – ein Thema der Erwachsenenbildung“.

Jamar, Jimmy: Allgemeine Informationen. Europäisches Jahr des lebensbegleitenden Lernens, Brüssel 1996.

Knoll, Joachim H.: Europa nach Maastricht zwischen Fortschritt und Beharrung, in: Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung, 24 (1996), S. 209–240.

dies.: Internationale Weiterbildung und Erwachsenenbildung. Konzepte, Institutionen, Methoden, Darmstadt 1996.

Kommission der Europäischen Gemeinschaft (Hg.): Memorandum der Kommission über die Berufsbildungspolitik der Gemeinschaft für die 90-er Jahre, Brüssel 1991.

dies.: Memorandum zur Hochschulbildung in der Europäischen Gemeinschaft, Brüssel 1991.

dies.: Lehren und Lernen – Auf dem Wege zur kognitiven Gesellschaft, Luxemburg 1996.

dies.: Mitteilung der Kommission an den Rat. Allgemeine und berufliche Bildung in der Europäischen Gemeinschaft. Mittelfristige Leitlinien: 1989–1992, Brüssel 1989.

Künzel, Klaus: Ansätze und Irritationen europäischer Weiterbildungsforschung, in: Bildung und Erziehung, 50 (1997), 3, S. 331–354.

Müller-Solger, Hermann et al.: Bildung in Europa – Die EU – Fördermaßnahmen, Bonn 1997.

der.: 1996 – Das Europäische Jahr des lebensbegleitenden Lernens, in: Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung, 24 (1996), S. 176–180.

Schleicher, Klaus/Boa, Wilfried (Hg.): Realisierung der Bildung in Europa. Europäisches Bewußtsein trotz kultureller Identität? Darmstadt 1994.

Siraala, Eeva: Lifelong Learning in Europe, Helsinki 2 (1996).

